

Globalizáció vagy deglobalizáció?

Globalization or Deglobalization?

Halmai Péter

az MTA rendes tagja, egyetemi tanár, Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem
Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar Közgazdaságtan Tanszék, Budapest;
Nemzeti Közszolgálati Egyetem Nemzetközi és Európai Tanulmányok Kar Közpénzügyi Tanszék, Budapest;
az MTA IX. Gazdaság- és Jogi Tudományok Osztályának elnöke
Halmai.Peter@uni-nke.hu

Összefoglalás

Alapvető kérdés: mi a globalizáció jövője? A kereskedelempolitikai korlátozások, a globális termelési láncok sebezhetősége, a geopolitikai sokkok, a kezdődő fragmentáció következményei egyes vélemények szerint akár a globalizáció végét is jelenthetik. Valójában a globalizált világ gazdaság alapvető átalakulása megy végbe. A legnagyobb veszélyt a globalizációellenes, fragmentációt erősítő gazdaságpolitikák jelenthetik. A kialakuló multipoláris világrendben továbbra is meghatározó a kölcsönös függőségek rendszere. Ezért nem valószínű, hogy a globális integrációt az egymástól elkülönülő világ gazdasági blokkok teljes szétválása váltaná fel. A multipoláris struktúrában is valószínűleg egyidejűleg lesznek jelen a versengés és az együttműködés mozzanatai. A változás fő irányainak azonosítása megkerülhetetlen közgazdaság-tudományi feladat, egyúttal a távlatos gazdaságpolitikai cselekvés előfeltétele.

Abstract

The fundamental question is: what is the future of globalization? According to some opinions, trade policy restrictions, the vulnerability of global production chains, geopolitical shocks, and the consequences of incipient fragmentation may even spell the end of globalization. In fact, the globalized world economy is undergoing a fundamental transformation. The greatest threat may come from anti-globalization economic policies that reinforce fragmentation. In the emerging multipolar world order, however, the system of interdependence will continue to play a decisive role. Therefore, it is unlikely that global integration will be replaced by complete separation into distinct world economic blocs. Even within a multipolar structure, elements of competition and cooperation are likely to coexist. Understanding the main directions of change is essential for economics and a prerequisite for forward-looking economic policymaking.

Kulcsszavak: hiperglobalizáció, deglobalizáció, geoökonómiai fragmentáció, multilateralizmus, protekcionizmus, vámháború, értékláncok újjászervezése

Keywords: hyper-globalization, deglobalization, geoeconomic fragmentation, multilateralism, protectionism, trade war, reshoring

1. Bevezetés

A jövő alapvető jelentőségű kérdése: hogyan alakul a globalizáció a 21. században? A lassulás, majd a több egyidejű, egymást erősítő válság (polikrízis) időszakában sokan már a deglobalizációt is lehetségesnek tekintik. Valójában a globalizáció folyamatában mélyreható változások mennek végbe. Új mechanizmusok jelennek meg a rendszer működésében. Mindezekkel összefüggésben nagy jelentőségűek a globalizációs (jelentős részben elosztási) viták. Különös figyelmet igényelnek a legutóbbi években felmerülő geoökonómiai széttöredezés (fragmentáció) veszélyei. E kérdések a világgazdaság valamennyi szereplője számára fundamentális, a kis, nyitott gazdaságok számára pedig létfontosságú jelentőségűek.

2. Hiperglobalizáció: globális szabadkereskedelem?

A globalizáció lényege a gazdaságoknak az áruk, a szolgáltatások, a tőke és a technológia áramlása révén növekvő összekapcsoltsága. Alapját a világgazdaság rendszerét átszövő kölcsönös függőségek rendszere képezi.¹ A határokat átlépő termék-, szolgáltatás-, erőforrás-áramlások (vám- és nem vám jellegű) akadályainak csökkenése (vagy akár teljes megszűnése) növekvő gazdasági teljesítményt és jólétet kínál a világnak, s az egyes nemzeteknek. A növekvő gazdasági szabadság kölcsönös előnyöket nyújt, ugyanakkor növekvő kölcsönös függőséget eredményez. Nem zéróösszegű játékról van szó. E rendszerben Merkúr, a kereskedelem, nem pedig Mars, a háború istene dominál.

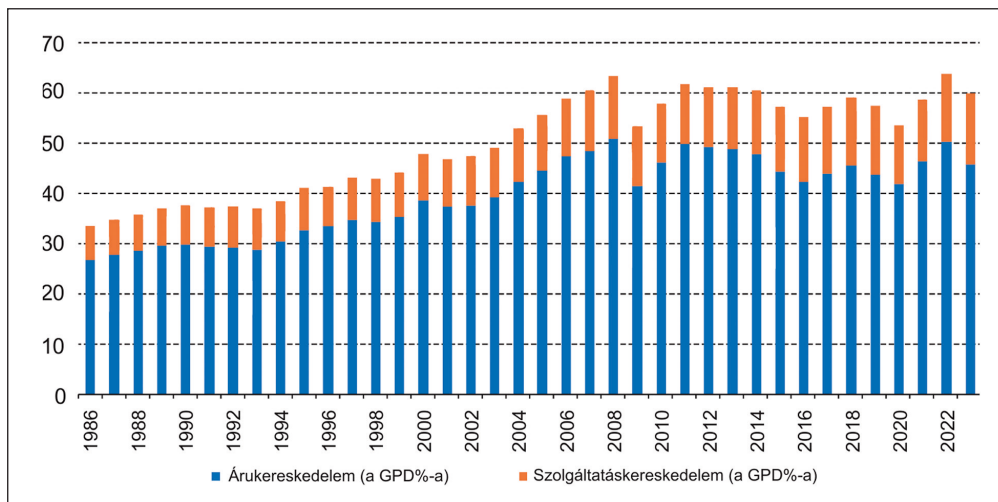
Jagdish N. Bhagwati világhírű közgazdász a globalizációt integrációként definiálja: a globalizáció a nemzeti gazdaságok nemzetközi gazdaságba történő integrációja a kereskedelem, a közvetlen külföldi tőkebefektetések, a rövid távú tőkeáramlások, általában az emberek nemzetközi mozgása és a technikák áramlása révén (Bhagwati 2007). A mai világgazdaságban az integrációs folyamatok regionális és globális szinten jelentkeznek. Az integráció általános értelemben egységesülést, beilleszkedést jelent. Ám az integráció folyamatában annak alkotórészei nem veszítik el sajátosságaikat.

A liberális piacgazdaság globális győzelme (Fukuyama kifejezésével: „a történelem vége”) egyúttal elhozta a hiperglobalizáció korát. Amiből a multilateralizmus kiteljesedése s a globális szabadkereskedelem víziója következett. Az utóbbi körvonalazódott például a WTO 1996. évi Szingapúri Miniszteri konferenciáján, amelynek egyes résztvevői szerint 2020-ra megteremthető lenne (lett volna) a globális szabadkereskedelem. Előbbiek hűen tükrözik az előző évszázad végének optimizmusát, az akadályok nélküli kereskedelemről remélt haladás – önmagában egyáltalán nem alap nélküli – vízióját.

¹ A globalizáció fő közgazdaságtani elméleteit Csaba László tanulmánya foglalja össze (Csaba 2025).

3. Hiperglobalizáció helyett „lassúbalizáció”

Ám az 1980-as és az 1990-es évek hiperglobalizációjának korszakát új szakasz (lassúbalizáció, slowbalization) váltotta fel. A korábban nagyon dinamikus, határon átnyúló kereskedelem és a közvetlen külföldi befektetések a globális pénzügyi válság óta lelassultak.

1. ábra. A világkereskedelem nyitottsága (a GDP %-ában)

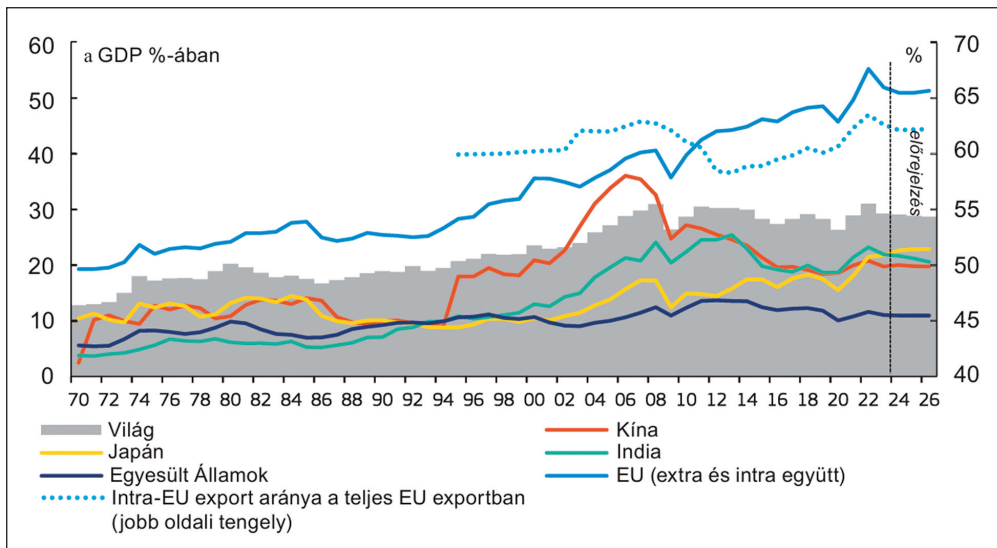
Megjegyzés: globális kereskedelem nyitottság:

a globális export és import összege a világ GDP-jéhez viszonyítva

Forrás: 2025 Euro Area Report, European Economy, 2024

A legszélesebb körben használt globalizációs mutató, a zürichi ETH egyetem konjunktúrakutató intézetének gazdasági globalizációs (kompozit) indexe 2007 óta alig nőtt, lényegében stagnál. A világjárvány és a világgazdaságot egymás után sújtó energiaválság kettős sokkja, valamint a kereskedelmi környezet fokozatos romlása ellenére azonban az áruk és szolgáltatások globális exportja figyelemre méltó ellenálló képességről tett tanúbizonyságot. Nagyjából a globális pénzügyi válság előtti magas szint körül maradt fenn annak GDP-hez viszonyított aránya. (Az egyes fő világgazdasági szereplők nyitottságának alakulását mutatja a 2. ábra.) Ugyanakkor a globalizáció folyamatának új hajtóerői a szolgáltatások és az immateriális javak (köztük a szellemi tulajdonjog, az adatok és információk) áramlásának erőteljes dinamikája lettek.

A „lassúbalizációnak” nevezett tendenciát felerősítették a geopolitikai feszültségek, a fokozódó protekcionizmus, a Covid19-világjárvány okozta zavarok és Oroszország teljes körű ukrajnai inváziója. A geoökonómiai széttöredezettesség narratívája szerint a globális kereskedelem rivális gazdasági blokkokra bomlik, s az egyes országok egyre inkább kereskedelemkorlátozó intézkedéseket és stratégiákat követnek. Utóbbiak elősegíthetik a globális értékláncok visszatelepítését vagy baráti áthelyezését.

2. ábra. Az áru- és szolgáltatásimport aránya a GDP-ben
 Forrás: European Economic Forecast (Autumn 2024)

4. Átalakuló globalizáció

A globalizáció fő hajtóereje az emberek, a gazdaságok és a kultúrák közötti érintkezések növekedése. A globalizáció legújabb szakaszában a digitális szolgáltatások, az információk és a tudás áramlása kerül középpontba. A globalizáció folyamata tehát változó formákban tovább halad előre.

A globális kereskedelemben kommunikációs és technológiai forradalom megy végbe. Az új technológiai vívmányok (blockchain, 5G, elektromos autók) elterjedése széles körű hatásokkal jár. Ugyanakkor e fejlődéssel párhuzamosan bővíthet a középosztály a világban. Az életszínvonal, különösen a feltörekvő piacokon, emelkedik. A feltörekvő gazdaságok növekvő fogyasztásával is összefüggésben az elmúlt évtizedben csökkent a határokon átnyúló árukereskedelem aránya a teljes kibocsátáshoz viszonyítva. Számos ország a belföldi ellátási láncsal egyre jobban ki tudja elégíteni a fogyasztók igényeit.

A globalizáció egyáltalán nem állt meg, csak átalakult. Eddig a globalizáció az áruk, a tőke és az emberek mozgásáról szólt, ma viszont egyre inkább a szolgáltatások és az információk, adatok áramlásáról. A globalizációhoz ma már sem embereknek, sem áruknak nem kell átlépniük az országhatárokat, s gyárat sem kell építeni hozzá. Például emberek számítógépeknél ülve végeznek munkát globális cégek számára. A világ legnagyobb értékű cégeinek többsége nem fizikai termékeket állít elő (például Microsoft, Amazon, Alphabet, Facebook, Tencent, Alibaba).

Mindezek a mesterséges intelligencia (AI) és a robotizáció terjedésével, az egyre jelentősebb automatizációval együtt a korábbinál jóval összetettebb társadalmi-

politikai-gazdasági kihívásokat eredményezhetnek, mint az eddigi, fizikai termékeken alapuló globalizáció.² Világszerte egyszerre érinthetik a fizikai munkásokat és az eddig a globalizációból inkább profitáló irodai dolgozókat. Az áruk kereskedelmének és a fizikai munkahelyek kitelepítésének (a fejlett országokból a feltörekvőkbe) útját állhatja a politika, ám a szolgáltatások nyújtásának globalizációja átveheti ezek helyét.

Az ipari forradalom óta három hullámban bővült a világ országainak kereskedelme (Baldwin 2016). Az első hullám az iparosodással összefüggésben az áruk szállítása volt, majd az elmúlt évtizedekben kialakult a termelőegységek kitelepítése az olcsó munkaerőt kínáló térségekbe. A harmadik fokozat pedig a szolgáltatások kereskedelme, például az irodák „utazása”, amelyet az infokommunikációs technológia (internet stb.) tesz lehetővé. Szellemi munkát végző alkalmazott ma már a világ bármely pontjáról képes munkavégzésre.

Alapvető a különbség az első két és a harmadik hullám között: míg előbbieken tárgyaknak kellett mozogniuk, az utóbbiban már csak információk áramlanak a világ térségei és országai között. Ez utóbbi korlátozása jóval nehezebb és költségesebb,³ mint az előzők esetében.

A szolgáltatások kereskedelmében ugyanakkor dinamikus növekedés a jellemző irányzat. A változó feltételek között előnyösen alakulhat a szolgáltatásorientált országok (például az Egyesült Államok, az Egyesült Királyság, Franciaország vagy Svédország) pozíciója. A termelésre koncentráló országok viszont új kihívásokkal szembesülnek. Az alacsony munkaerőköltség keresése önmagában egyre kevésbé meghatározó. Döntő jelentőségű a kutatás-fejlesztés és a tudásintenzív iparágak fejlesztése.

A vállalatok befektetései között mérséklődik a tárgyi eszközök aránya. Egyidejűleg nő az immateriális javakra irányuló ráfordítás (szoftver, brandépítés, tervezés) a teljes GDP arányában.

Az internet-, a technológiai és a kommunikációs forradalom csökkentette a tranzakciós költségeket, megváltoztatta a gyártási folyamatokat és új termékek piacra lépését mozdíthatja elő (Levinson 2021). Alapvető kihívás az új technológiák átvételéhez szükséges képességek kiépítése. Ez utóbbiban, továbbá a szolgáltatási ágazatok fejlődésében élenjáró országok a globális értékláncok nyerteseivé válhatnak.

A szolgáltatások kereskedelmének szabályozása főként a végső szolgáltatásokra vonatkozik, nem pedig a közbensőkre.⁴ Utóbbiakra példa lehet a könyvelők, elemzők, adminisztrátorok, online segélyvonalakon dolgozók, grafikai tervezők, kiadványszerkesztők és az informatikusok legkülönbözőbb szakágaiban dolgozók munkája egyaránt. A szolgáltatás-kereskedelem nagy jövő előtt áll, ám egyben romboló lehet: a világ bármely pontjáról bedolgozó szakemberek alkalmazása masszív középosztálybeli állásokat fenyegethet a fejlett országokban.

² Az IKT-forradalom és a globalizáció kombinált sokkja – globotikus sokk (Baldwin 2019) – minden fejlett gazdaságban hatalmas munkaerő-elmozdulást okozott.

³ Noha egyes országok, például Kína, erre is nyújtanak példát.

⁴ A szolgáltatóknak szolgáltatók tevékenysége.

5. Globalizációs viták

A viták során alapvető kérdés, hogy a globalizáció feltételezett vagy pedig valóságos következményei állnak-e középpontban. Többnyire negatív az univerzalizáció („globalis” cigaretták, italok stb.) vagy a „nyugatosodás” (hollywoodi filmek, konzumerizmus stb.) jelenségének értékelése. Azokat esetenként a helyi hagyományokkal és kultúrákkal szembeni fenyegetésnek tekintik. Ugyanakkor a kiszervezés, a nemzetközi értékláncok révén elérhető költségelőnyök évtizedeken át jelentős deflációs hatást gyakoroltak. A világ népessége jelentős része számára sztenderd magas minőségű termékek váltak elérhetővé, kedvező áron.

Kritikák érték a kereskedelmi integráció és liberalizáció folyamatát, illetve alapvető intézményeiket is. A kevésbé fejlett országok megkérdőjelezték a magas környezet- és munkavédelmi sztenderdek alkalmazásának szükségességét, s azt a fejlett országokból kiinduló, versenyképességük csökkentésére irányuló kísérletnek tekintették.

Kivételes jelentőségűek a globalizációval összefüggő elosztási viták (lásd például Milanović 2016; Baldwin 2019). Az elterjedt narratíva a következő. A globalizációval csak a gazdagok jártak jól: a kiszervezés miatt rengeteg nyugati munkás veszítette el az állását. Az ipari foglalkoztatás leépülése és általában véve a nyugati reálbérek stagnálása az alsó-középosztályban jogos elégedetlenséghez vezetett a globalizációval szemben. Ám a valóság a fentebb idézett beállítástól alapvetően eltér. A 19. század eleje és a 20. század második fele között valóban drasztikus mértékben nőtt a legnagyobb gazdaságok (G7-országok) jövedelmének aránya a világ összjövedelmén belül. Az innováció a 20. század második felének közepéig szűk térségben rekedt, növelve a jövedelmi egyenlőtlenségeket.

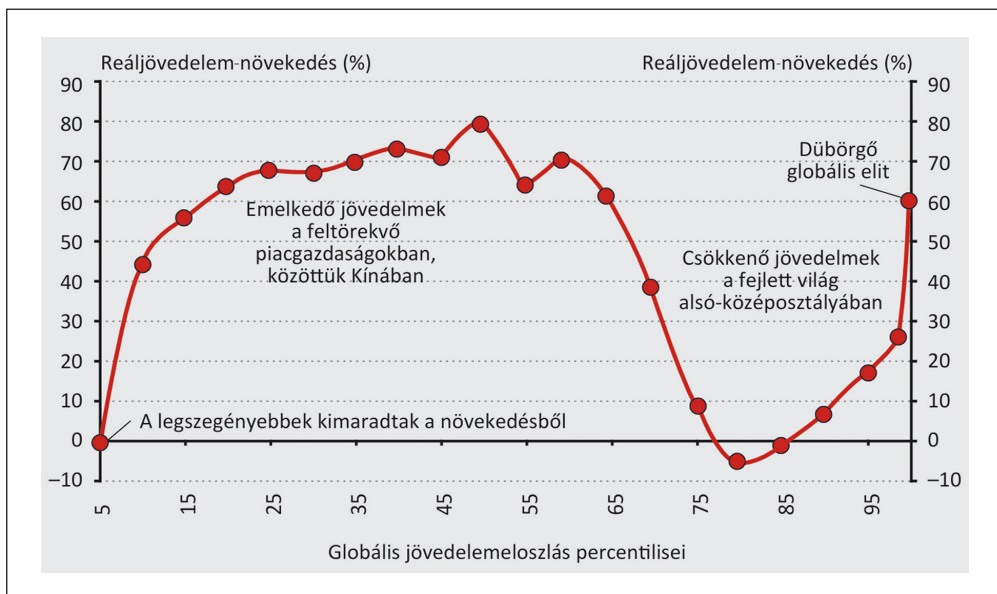
Ám az információs és kommunikációs forradalom (internet, telefon, számítógépek) lehetővé tette a cégek számára, hogy a tudást is alacsony költségek mellett, a világ minden pontjára exportálni tudják. A gazdag országok ipari termelésük egy részét a szegényebb, feltörekvő országokba telepítették. E változás eredménye hatalmas növekedési *boom* lett. Emberek százmilliói emelkedtek ki a mélyszegénységből.

A nyugati ipari munkahelyek eltűnésében egyes kutatások szerint pusztán a liberális gazdaságpolitikák szerepe jóval kisebb, mint a technológiáé. A globalizáció több munkahelyet teremt, mint amennyit megszüntet. A probléma lényege: az új munkahelyek nagyobb képzettséget követelnek.

A problémát jól illusztrálja Branko Milanović úgynevezett elefánt ábrája (Lakner–Milanović 2013; lásd 3. ábra). A legutóbbi évtizedek jövedelemelosztási folyamatait illusztráló ábra meggyőzően mutatja: a vizsgált időszakban a harmadik világ országainak legszegényebb polgárain kívül a fejlett országokban az alsó-középosztály jövedelemnövekedése volt a legkisebb mértékű. Sőt bizonyos csoportok esetében reálértékben véve életszínvonal-csökkenés következett be a vizsgált húsz évet átölelő időszakban.

Az OECD és a Világbank adatai szerint a legtöbb fejlett országban az egyenlőtlenség (és az ezt mérő Gini-együttható) az elmúlt 30 évben nőtt. Az egyenlőtlenséget

jelző értékek egyes országok esetében olyan rosszak, mint a 20. század elején voltak. Ugyanakkor a világgazdaság egészében, az egyes országok közötti összehasonlításban a globalizáció kifejezetten csökkentette az egyenlőtlenségeket.⁵ A szegényebb országok a globális gazdasági rendszer részei lettek, és gyorsabban nőttek, mint a fejlett országok.

3. ábra. A reáljövedelem változása 1988–2008 között a globális jövedelemeloszlás különböző percentiliseiben (2005. évi nemzetközi USD)

Megjegyzés: a függőleges tengely a reáljövedelem halmazosított változását mutatja (%-ban), 2005. évi vásárlóerő-paritáson USD-ben az 1988–2008. évi időszakban.

A vízszintes tengelyen a globális jövedelemeloszlás percentilis pozíciói szerepelnek.

A percentilis megoszlás 5 és 95 között 5 százalékpontos lépésközlésként került ábrázolásra.

A legfelső 5% két csoportra oszlik: a legfelső 1%-ra, illetve a 95–99% között elhelyezkedő csoportra

Forrás: Milanović (2016) alapján Corak (2016)

E folyamatok háttérében mélyreható gazdasági-társadalmi változások állnak. A tudásalapú globalizáció szíve a technológia. A fejlett országok kevésbé képzett, alsó-középosztálybeli dolgozói a jövőben elsősorban nem a hasonló helyzetben lévő távol-keleti munkaerővel fognak versenyezni, hanem a robotizációval. A munkahelyek védelme helyett a dolgozók védelmére szükséges koncentrálni. A globalizáció jelzett harmadik fázisa rendkívüli mértékű kihívást jelent.

Az antiglobalizációs hangulat számos országban politikai választ váltott ki, egyfajta *establishment*-ellenes lázadást, a düh politikáját (Rodrik 2018). Ennek fontos

⁵ Ezt az irányzatot erősíti meg Milanović legújabb elemzése is (Milanović 2022).

állomásai a brexitről szóló brit népszavazás, Donald Trump megválasztása, egyes globalizációellenes populista pártok megerősödése stb. Nem a globalizáció ellenzése az egyetlen mozgatóereje ezeknek az irányzatoknak, ám valószínűleg fontos szerepet játszott bennük. Aláhúzást igényel: a globalizáció elleni reakciók fő mozgatórugója a növekvő egyenlőtlenség a fejlett országokban.

A globalizációellenesség azért is lett a politika eszköze, mert a nemzetközi kereskedelem hasznát nehéz konkrétan megragadni. Konkrét vesztesei viszont – bár kevesen vannak – azonosíthatók, és határozott módon hallatják a hangjukat. A globalizáció megtorpanása valójában jó hat–nyolc évvel megelőzte a populisták előretörését. A politikai tematizáció után pedig elmondható: „a globalizáció ostrom alatt áll”.

Valójában a globalizáció nem fordult vissza. Eddigi fő hordozóinak dinamikája lelassult. Ugyanakkor egyidejűleg új, alig belátható távlatokat kínáló dimenziók kerülnek előtérbe.

6. Globális kereskedelmi fragmentáció?

A geoökonómiai széttöredezettség kockázata különösen fontos az Európai Unió számára, tekintettel a fennálló erős gazdasági összekapcsolódásokra – a kereskedelem, a pénzmozgások és a beruházások terén egyaránt. Az EU-tagállamok gazdaságának nagy fokú nyitottsága a globális értékláncokkal fennálló erős integrációja valószínűleg nagyobb költségeket okozhat a geoökonómiai széttagoltság növekedése esetén („2025 Euro Area Report...” 2024).

Az Egyesült Államok és Kína közötti növekvő ellentétet korlátozó intézkedések, illetve a technológiaintenzív ágazatokban (félvezetők, zöld technológiák stb.) támogató iparpolitikák alkalmazásához vezetett. Az egészségügyi termékek hiánya a Covid19-járvány kezdetén erősíthette a „near-shoring”, illetve a kínálati lánc néhány szegmensének racionalizálása iránti igényt. Az ukrajnai háború tovább növelte a geopolitikai feszültségeket és kockázatokat. A kereskedelmi dinamikában megnőtt a geopolitikai megfontolások súlya. A gazdasági szempontok olykor háttérbe szorultak. Összességében a beszerzési források megbízhatóságának növelésére irányuló erőfeszítések, a keresleti reakció javítása vagy a nemzetbiztonsági szempontok előtérbe helyezése valószínűleg néhány kínálati lánc újjáalakításához és rövidítéséhez vezethet („Global Trade and Value Chains...” 2022; Williams 2022).

A nemzetközi kereskedelempolitika multilaterális szintjének (GATT, WTO) mélyülése az ezredforduló után megtört. A Doha-forduló kudarca már másfél évtized óta látható. A millenniumi agendához hasonló ambíciójú elképzelés azóta sem fogalmazódott meg. Valójában a vitarendezési területen – döntően az amerikai kormányzat magatartása miatt – a WTO jelenlegi rendszere működésképtelen.

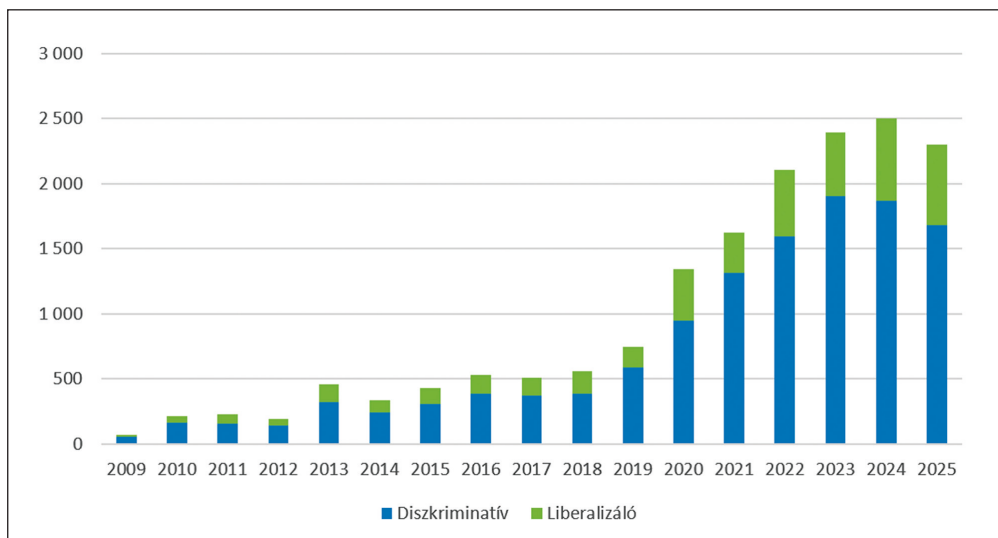
A multilateralizmussal szembeni tipikus amerikai kritika szerint pedig alapvetően megromlott a jelenleg fennálló világrend. A nemzetközi intézmények „felrázására” (sokkterápiájára) van szükség az amerikai érdekeket fenyegető veszélyek, illetve az amerikai álláspontot érintő kihívások elhárításához. Valójában a közelmúlt multila-

terális erőfeszítéseinek gyengesége mélyebb intellektuális és politikai széttöredezettséget tükröz. Például miközben a Nemzetközi Valutaalap (IMF) 2024 októberében éves őszi ülését tartotta, a BRICS (Brazília, Oroszország, India, Kína, Dél-Afrika és négy új tagállam) 36 ország vezetőit hívta össze az oroszországi Kazanyban, s a fórum középpontjában a dolláralapú nemzetközi monetáris rend felváltása állt. Ha a multilateralizmus jól működne, akkor e tárgyalások összekapcsolódnának.

A nemzetközi rend elleni fellépés azonban nem új keletű. Az Egyesült Államokban az 1970-es, 1980-as és 2000-es évek elején a hivatalba lépő republikánus kormányzatok mind megvetésüket fejezték ki a multilateralizmussal szemben. Követelték, hogy Amerika „potyázó” szövetségesei fizessenek többet az USA által biztosított védelem ertényéért. A súlyos pénzügyi válság azonban végül minden esetben az adott helyzet újragondolását, s multilaterális keretek közötti megoldását kényszerítette ki.

Mintegy negyedszázada a nemzetközi kereskedelempolitikai változások súlypontja a bilaterális kapcsolatok dimenziójába került. Ugyanakkor a legutóbbi egy-másfél évtizedben egyes, már kitárgyalt, a kereskedelem vagy a beruházás akadályait csökkentő megállapodások (például a Transzatlanti Kereskedelmi és Beruházási Együttműködés [Transatlantic Trade and Investment Partnership, TTIP]; a Mercado Común del Sur, MERCOSUR) – jelentős részben lobbierdekek demagóg érvényesítésével összefüggésben – nem kerülhettek elfogadásra. Nemcsak e relációban igaz: a populizmus és a protekcionizmus egymással szoros szimbiózisban, együttesen fejtik ki a nemzetközi kereskedelem rendszerét romboló hatásukat.

A politika kulcsszerepet játszik a globális gazdaság széttöredezettségében. Noha a vámok a legutóbbi időszakig jellemzően alacsony szinten maradtak, a nem vámjel-

4. ábra. Kereskedelempolitikai intervenciók

Forrás: www.globaltradealert.org alapján saját számítás és szerkesztés

legű kereskedelmi korlátozások 2020 óta szignifikáns mértékben nőttek. Az elmúlt években meredeken emelkedtek a kereskedelemre és a külföldi befektetésekre káros intézkedések (lásd a 4. ábrát). A multilaterális intézmények képessége a globális kereskedelmi áramlások megkönnyítésére csökkent (Dadush 2022).

Mindez különös időszerűséget kapott a 2025 januárjában hivatalba lépett amerikai kormányzat által kirobbantott vámháború következtében (Baldwin 2025). A Liberation Day alkalmából meghirdetett vámszintek a 100 évvel korábbi, a nagy gazdasági világválság kirobbanásában is alapvető szerepet betöltő vámokhoz hasonlíthatók. Noha az amerikai kormányzat kész egyezségekre, a világkereskedelmi háború árnyéka óriási bizonytalanságokat, s már rövid távon is lényeges növekedési veszteségeket okoz.

7. A kereskedelmi fragmentáció veszélyei

A változó kereskedelmi minták nem hatnak szükségképpen negatív módon az aggregált kereskedelmi indikátorokra, ám szignifikáns gazdasági költségekkel járhatnak. Az értékláncok újrarendezése időt igényel, s nagy költségekkel és technológiai kihívásokkal jár („Global Trade and Value Chains...”). A nemzetközi kereskedelmet növekvő mértékben korlátozó nemzetközi akadályok, a csökkenő arányú FDI és a technológiaváltás az erőforrás-allokációt kevésbé hatékonyra tehetik. Káros hatással lehetnek a termelékenység növekedésére, a termelékenységi tovagyűrűzésekre. Az erősödő kereskedelmi korlátozások és/vagy a magasabb fokú kereskedelempolitikai bizonytalanság növekvő globális fragmentációhoz vezetnek. Az IMF elemzése szerint a globális gazdaság viszonylag erős széttöredezettsége – mértékétől függően – állandósult globális kibocsátási veszteséghez vezetne, a modellszámítások szerint a világ GDP 0,2%-ától 7%-áig terjedően. A kereskedelmi fragmentációt technológiai szétválással kombináló scenáriók a GDP 8 és 12%-a közötti kibocsátási veszteséget mutatnak néhány országban (Aiyar et al. 2023).

Összességében számos tényező korlátozhatja a globális kereskedelem kilátásait, a gazdasági növekedést negatívan befolyásoló kockázatokkal. A legutóbbi exogén sokkok és kereskedelempolitikai fejlemények mind ország-, mind multilaterális szinten azt jelzik, hogy a globális kereskedelmet kedvezőtlenül érintő hatások erősödhetnek. Valamennyi tényezőt figyelembe véve, a lehetséges okozati összefüggéseket azonosítva a kereskedelem és a potenciális növekedés között (Singh 2010), a fragmentáció – szignifikáns potenciális gazdasági költségeket maga után vonva – a globális kereskedelemben lefelé mutató kockázatot jelent a teljes világgazdaság tekintetében (Aiyar et al. 2023).

8. Következtetések

A polikrízis időszakában a hiperglobalizáció folyamata megakadt. A globalizáció korábbi fő hordozóinak dinamikája lelassult. Egyidejűleg új hajtóerők jelentek meg. Reális veszélyként merülhet fel a deglobalizáció irányzata is.

A kereskedelem továbbra is a globalizáció alapvető színtere. Az erősödő kereskedelmi korlátozások és/vagy magasabb kereskedelempolitikai bizonytalanság növekvő globális fragmentációt eredményezhetnek. A globális gazdaság viszonylag erős szét-töredezettsége – mértékétől függően – állandósuló globális kibocsátási veszteséghez vezetne. A nyitott gazdaságok (köztük az EU tagállamai, de közülük is különösképpen a legkisebbek) lennének a kereskedelmi fragmentáció legnagyobb vesztesei.

Számos alapvető tényező, geopolitikai összefüggések, a járvány vagy a klímaváltozással kapcsolatos vállalások kezelésének a szükségessége a politikákat az értékláncok újrarendezésének igényéhez vezethetik. Ugyanakkor önmagában a korábbinál rövidebb, kevésbé sebezhető értékláncok kiépítése aligha tekinthető deglobalizációnak (vö. Antrás 2020). A reziliensebb, bonyolultabb vagy diverzifikáltabb kínálati láncok létrehozása kezdetben növeli a költségeket és a fogyasztók terheit. Az egyes államok számára pedig egyidejűleg költségvetési nyomást eredményezhet – miközben mind az európai országok, mind az Egyesült Államok nagyon jelentős államháztartási hiánnyal küzd –, ezért fokozott figyelmet igényel az államadósság felhalmozódása és a piacok finanszírozási képessége. Ugyanakkor az alkalmazkodás új szereplőket, ötleteket és technológiákat eredményez. E folyamat tehát nemcsak makrogazdasági egyensúlyhiány, hanem egyidejűleg előrevivő technológiai változás.

Az értékláncok újjászervezése során is felmerülhet az úgynevezett technológiai szuverenitás kérdése: valamely nemzet (illetve integráció) azon képessége, hogy a cégeinek lehetővé teszi a globális technológiai rendszerben történő szabad és sikeres versenyzést, és hosszú távon megalapozza a lakosság kellően magas szintű jólétét. A változó feltételek között a szolgáltatásorientált, a kutatás-fejlesztésre, tudásintenzív iparágak fejlesztésére épülő országok pozíciója alakulhat előnyösen. A termelésre alapozó gazdaságok ugyanakkor új kihívásokkal szembesülnek. Az alacsony munkaerő-költség önmagában egyre kevésbé meghatározó.

A legnagyobb veszélyt a globalizációellenes, fragmentációt erősítő gazdaságpolitikák jelenthetik. A technológia hajtotta globalizáció vadhajtásainak kezeléséhez globális politikai lépésekre is szükség lenne. A multilaterális szabályok és intézmények kiépítése és erősítése a globális integráció további elmélyülésének előfeltételét képezi. A nemzetállamoknak, illetve az őket tömörítő regionális integrációknak ugyanakkor számos eszköze lehet a folyamatok befolyásolására, a kockázatok csökkentésére.

A gazdaságpolitikák középpontjába a termelékenység és a versenyképesség növelésének kellene kerülnie. Ezt előmozdítandó mélyreható strukturális reformok kidolgozása és megvalósítása szükséges. Nagy jelentőségűek a piaci versenyt, valamint a szabadabb kereskedelmet támogató, a felesleges adminisztratív terheket csökkentő intézkedések. A munkaerőpiaci reformok, a továbbképzések és az elhelyezkedés aktív támogatása szükséges, illetve a szociális védőháló kiszélesítése. Ez utóbbi révén elkerülhető, hogy a munkájukat elveszítők egyfajta szegénységi spirálba essenek. A fenntartható és inkluzív növekedésnek köszönhetően a kereskedelmi és beruházási reformok gyümölcsét a társadalmak széles köre élvezhetné.

A multilateralizmus, a szabályokon alapuló nemzetközi rend jelenleg kivételesen súlyos kihívásokkal szembesül. A világgazdaság és a nemzetközi biztonsági rendszer multilaterális rendszerei megrendültek, ám a kialakuló multipoláris világrendben továbbra is meghatározóak a kölcsönös függőségi viszonyok. Valószínűleg a multipoláris struktúrában is egyidejűleg lesznek jelen a versengés és az együttműködés mozzanatai. A globálisan meghatározó tömörülések nem törekedhetnek autarchiára, vagyis a sokat emlegetett „blokkosodás” nem eredményezhet globális szétválást. A legérzékenyebb technológiák esetében lehetséges részleges leválás, ám annak is jelentősek a globális költségei. A kontinensnyi méretű, világgazdasági súlyt képező államok mint főszereplők mellett a kis és közepes nyitott gazdaságok (például az európaiak) egyetlen esélye az egyre mélyebb regionális integrációba történő tömörülés.

Az új, többpólusú világrend igénye egyes szereplők (például a fejlett országokkal történő együttműködésből kizárt országok vezetői) részéről valójában a multilateralizmus, a szabályokon alapuló nemzetközi rend teljes elvetését feltételezi. Valójában a multipoláris struktúra sem működhet a kölcsönösen elfogadott szabályokon alapuló multilaterális intézmények, szabályok, sőt kormányzás nélkül. A multilaterális intézmények „beágyazott rugalmassággal” („embedded flexibility”, Baldwin–Ruta 2025) rendelkeznek, amelyet – a világgazdaság fő szereplőinek együttműködése esetén – fel lehetne használni az együttműködési rendszer megőrzésére. A multilaterális intézmények alkalmazkodóképessége új feltételek között is előmozdíthatja az integrációt. Módot nyújthat többoldalú vagy megaregionális megállapodások formájában a szabályokon alapuló rendszer megőrzésére, egyidejűleg kezelheti a fragmentációs nyomást okozó jogos aggályokat.

A világ változatlanul nem zéróösszegű kalkulációk köré épül. Henry Morgenthau egykori amerikai pénzügyminiszter elegánsan fogalmazott a Bretton Woods-i konferencián: „A jólét, akárcsak a béke, oszthatatlan. Nem engedhetjük meg magunknak, hogy ez csak a szerencsések körében érvényesüljön, vagy, hogy azt mások kárára élvezzük” (Morgenthau Jr 1944). A multilateralizmus sokkterápiája zavarokat okozhat. Ám utána még több nemzetközi együttműködésre lesz majd szükség, mert nincs más alternatíva.

A világgazdaság, azon belül a világkereskedelem fragmentációja ma különösen időszerű veszély. A széttöredezés elkerülése, a kereskedelem, az erőforrás-áramlás, az együttműködés akadályainak mérséklése a világgazdasági szereplők elemi érdeke. Csak remélni lehet, hogy mielőbb túlléphetünk a H. James által a zűrzavar, bizonytalanság és káosz korszakának nevezett időszakon. Utóbbi különösen nagy veszélyt jelenthet a kis, nyitott gazdaságok számára.

Irodalomjegyzék

- „2025 Euro Area Report, European Economy” (2024). *Economy and Finance*, Institutional Paper 304. https://economy-finance.ec.europa.eu/publications/2025-euro-area-report_en.
- Aiyar, Shekhar et al. (2023). *Geoeconomic Fragmentation and the Future of Multilateralism*. Staff Discussion Note 2023/001. Washington, DC: International Monetary Fund. <https://doi.org/10.5089/9798400229046.006>.
- Antràs, Pol (2020). „De-Globalisation? Global Value Chains in the Post-COVID-19 Age”. *National Bureau of Economic Research*, Working Paper No. 28115. <https://doi.org/10.3386/w28115>.
- Baldwin, Richard (2016). *The Great Convergence. Information Technology and the New Globalization*. Cambridge, MA: Harvard University.
- Baldwin, Richard (2019). *The Globotics Upheaval: Globalisation, Robotics and the Future of Work*. Oxford: Oxford University Press.
- Baldwin, Richard (2025). *The Great Trade Hack*. London: CEPR Press.
- Baldwin, Richard – Ruta, Michele (2025). *The State of Globalisation*. London: CEPR Press.
- Bhagwati, Jagdish (2007). *In Defense of Globalization*. New York, NY: Oxford University Press.
- Corak, M. (2016). *Worlds of Inequality. The winners and losers of globalization. Must it be this way? The American Prospects – Ideas, Politics & Power*, May 18. <https://prospect.org/power/worlds-inequality/>.
- Csaba László (2025). „Globalizáció és közgazdaságtan”. *Magyar Tudomány*, 186/10, 1911–1919.
- Dadush, Uri (2022). „Deglobalisation and Protectionism”. *Working Paper*, 18, 1–35. <https://www.bruegel.org/sites/default/files/2022-11/WP%2018.pdf>.
- „European Economic Forecast. Autumn 2024”. *European Economy* (letöltés: 2025. aug. 1.). https://economy-finance.ec.europa.eu/document/download/7173e7c9-3841-4660-8d6a-a80712932f81_en?filename=ip296_en.pdf European Commission.
- „2025 Euro Area Report, European Economy” (2024). *Economy and Finance*, Institutional Paper 304. https://economy-finance.ec.europa.eu/publications/2025-euro-area-report_en.
- „Global Trade and Value Chains During the Pandemic” (2022). *International Monetary Fund*. <https://www.elibrary.imf.org/display/book/9781616359423/CH004.xml?tabs=fulltext>.
- Lakner, Christoph – Milanović, Branko (2013). „Global Income Distribution. From the Fall of the Berlin Wall to the Great Recession”. *Policy Research Working Paper*, Series 6719. <https://openknowledge.worldbank.org/server/api/core/bitstreams/ed8d4ff4-8768-5c79-8266-1d151eff85b9/content>.
- Levinson, Marc (2021). „A Fourth Globalisation. A New Form of Trade Is Reshaping Our World, and It’s Driven by the Movement of Bits and Bytes, Not Goods, Around the Globe”. *Aeon*. <https://aeon.co/essays/the-globalisation-of-ideas-will-be-different-than-that-of-goods>.
- Milanović, Branko (2016). *Global Inequality: A New Approach for the Age of Globalization*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Milanović, Branko (2022). „The Three Eras of Global Inequality, 1820–2020 with the Focus on the Past Thirty Years”. *Stone Center on Socio-Economic Inequality Working Paper Series*, 59, Revised, December. <https://doi.org/10.31235/osf.io/yg2h9>.
- Morgenthau Jr, Henry (1944). „Inaugural Address”. *CVCE* (letöltés: 2025. júl. 11.). https://www.cvce.eu/obj/inaugural_address_by_henry_morgenthau_jr_1_july_1944-en-34c4153e-6266-4e84-88d7-f655abf1395f.html.
- Rodrik, Dani (2018). „Populism and the Economics of Globalization”. *Journal of International Business Policy*, 1/1–2, 12–33. <https://doi.org/10.1057/s42214-018-0001-4>.
- Singh, Tarlok (2010). „Does International Trade Cause Economic Growth? A Survey”. *The World Economy*, 33/11, 1517–1564. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9701.2010.01243.x>.
- Williams, Mark (2022). „The Fracturing of the Global Economy”. *Capital Economics* (2022. okt. 6.). <https://www.capitaleconomics.com/publications/ce-spotlight/fracturing-global-economy>.